

En grön och gudomlig dryck

Receptionen av asiatiskt te i svensk konsumtionskultur och populär hälsodiskurs

Louise Nilsson

Inledning

I told her that I was a flop with chics, I've been this way since 1956, she looked at my palm and she made a magic sign, she said what you need is love potion number nine. She bent down and turned around and gave me a wink, she said I'm gonna make it up right here in the sink. It smelled like turpentine, it looked like indian ink, I held my nose, I closed my eyes, I took a drink.¹

I västerlandets kulturhistoria intar drycken en central position som gränsöverskridande symbol och ett redskap för att uppfylla drömmar och begär. Dryck och drickande knyts till magiska brygder, förförande kärleksdrycker, berusande vin som fördunklar sinnena, dekokter som driver ålderdomen på flykt, undergörande elixir eller giftbägare som utplånar det levande. När bägaren förs till munnen blir såväl kroppen som själen sårbar och varken det rationella förnuftet eller känslorna kan stå till buds med ett försvar. Drycken kan vara ett njutningsmedel, en medicin som botar eller en enkel vardagsdryck, men också en betydelsefull beståndsdel i det festliga, exempelvis skålordningen vid högtidligare middagar.²

Till dryck och drickande knyts även en mängd olika gestalter och platser. I muntlig och skriftlig tradition samt inom bildkonsten skildras ofta, i samband med undergörande eller förgörande brygder, gestalter som exempelvis häxor, kloka gummor, kärlekskranka män och kvinnor eller trollkarlar. Med den moderna vetenskapens framväxt och naturvetenskapens genombrott på 1800-talet kommer en ny gestalt in på scenen; den i vit laboratorierock draperade vetenskapsmannen, oftast en kemist. Platserna för elixir, brygder och vetenskapliga undermedel växlar från till exempel kokande grytor och sterila laboratorier till förföriskt porlande källor i skogens dunkel eller dignande bord i salonger upplysta för fest och firande. Med framväxten av den moderna staden kom dess gränder att fyllas med andedräkter tunga av absint; den gröna demonen, som författarna kring sekelskiftet 1900 kallade den. Dryckens ceremoniella status rör sig mellan sfärerna för både det profana som sakrala. Från högtidligare middagar, där drycken är ett socialt och rituellt instrument i bordets skålordning, till ljuset som spelar över oblaten och bägaren i prästens hand, som manifestar Kristi blod.

Beroende på vad glaset, bägaren, koppen eller muggen innehåller, laddas drycken med en kulturellt förankrad mening och kan även fungera som en statusmarkör för att positionera drickaren gentemot det omgivande sociala landskapet. Drycken är som symbol och praktik föränderlig och gränsöverskridande, och idéer och föreställningar kring det heliga får dela plats med det profana. Platser som krogar, kurorter och caféer är alla bärare av de föreställningar som omger dryck och drickandets praktiker, och med den västerländska vetenskapens framväxt och de kemiska preparatens intåg i kulturen har de magiska undren omvandlats till kemiska processer.

Den gränsöverskridande drycken

Drycken är således till sitt väsen gränsöverskridande och återfinns i alltifrån de mest vardagliga sammanhang till det heligas sfär. En dryck som förenar detta ambivalenta och gränsöverskridande symbolvärde är te, och här avses främst det asiatiska gröna teet. Å ena sidan är te en simpel vardagsdryck, men å andra sidan är det laddat med en mängd symboler av såväl profan som sakral karaktär.

I vår egen samtid cirkulerar en rad idéer och föreställningar kring Asien som bärare av visdom och uråldrig kunskap. Dessa föreställningar, som är av stor betydelse för såväl nyandlighet som konsumtionskultur, förankras bland annat i asiatiska matkulturer, trossystem och sedvänjor. Under det senaste decenniet har svensk dagspress ägnat en osedvanlig uppmärksamhet åt det asiatiska gröna teet, främst importerat från Kina och Japan. Här har en intensiv rapportering förekommit kring teets hälsogörande egenskaper och vetenskapliga rön kring teets hälsosamma effekter.

I svenska massmedier beskrivs det gröna teet som en mirakeldryck, vilken kan förebygga sjukdom. Orsaken till att grönt te är mer hälsosamt än andra teer beror på att det behandlas annorlunda i fermenteringen, torkningsprocessen av de nyskördade tebladen, så att ämnen från plantan bevaras. Det är dessa ämnen som ska innehålla en mängd sjukdomsförebyggande, men även botande, substanser. Här formuleras en mängd idéer och föreställningar kring kunskap, medicin och sjukdom, och västerländsk vetenskap förenas med föreställningar om Asien som representant för andlig visdom, fördolda kunskaper om naturen och det exotiska andra.

Grönt te har de senaste åren ökat i försäljning och blivit ett stående inslag i svensk dryckeskonsumention. Sushibarer och försäljning i dagligvaruhandeln har, i kombination med en mängd artiklar och populärvetenskapliga böcker om hälsa och grönt te, bidragit till att integrera teet i svensk vardag och matkultur. Tv-kockar tillagar tebrulee istället för creme brulee. Tidningar berättar att grönt te kan användas både för att polera hårddisken och hålla fotsvetten borta. På marknaden säljs skönhetsprodukter som innehåller grönt te och i pressen berättas hur berömda skådespelare och artister dricker te.³ Teet intar följaktligen en betydande plats

i olika kultur- och meningsskapande sammanhang. Dessa praktiker står i förbindelse med en populär, medial hälsodiskurs, men även med en urban café- och restaurangkultur.

Med utgångspunkten förlagd till dryckeskonsumtion ges en möjlighet att studera hur idéer och föreställningar kring exempelvis sociala kategorier som kön, klass och etnicitet konkretiseras i praktiskt handlande. I den vardagliga konsumtionen befästs identitet, konsumtionsvanor och kulturellt betingat beteende. Att isolera en idag till synes vardaglig dryck som te ger en möjlighet att studera en mängd olika sociala och kulturella företeelser.

Det övergripande syftet med föreliggande artikel är att undersöka receptionen av te som importprodukt i Sverige och integrerandet av tedrickande i svensk konsumtionskultur. Artikeln syftar därmed till att undersöka vad som föranledde att grönt te fick ett sådant genomslag i svensk konsumtionskultur kring sekelskiftet 2000. Artikelns övergripande frågeställning rör hur teet integrerats i svenska konsumtionsvanor. Denna frågeställning sönderfaller i ett antal delfrågor: Hur har idéspredningen kring denna produkt sett ut från det att teet etablerades på den svenska marknaden? Hur talar man om grönt te och hälsa i den populära hälsodiskurs som massmedia formulerar under perioden från 1900-talets senare del fram till år 2005?

Vad som inte kommer att behandlas är den debatt som finns kring te och huruvida det är hälsosamt eller inte. Analysen av den medicinska debatten har tyvärr begränsats; större delen av den har exkluderats av utrymmesmässiga skäl och brist på tid. Tonvikten läggs som sagt vid de idéer och föreställningar som omgärdar te och vid hur det kan relateras till drycken som symbol och praktik i ett kulturellt sammanhang, med fokus på svensk dryckeskonsumtion. Teet har i århundraden varit en lukrativ handelsvara med rötter i kolonialism och imperialism. Denna konsumtionshistoria är mycket komplex och rymmer, bortsett från dess sociokulturella status, ett komplex av politiska, ekonomiska och handelsrelaterade frågor. De marknadsekonomiska intressen som direkt kan knytas till te har också exkluderats, liksom den marknadsföring och reklam som drivs av olika företag.⁴

Forskning kring svensk konsumtion med tonvikten förlagd till dryck är ett relativt obehandlat område. Området har dock till viss del behandlats inom den etnologiska disciplinen, exempelvis i den nyligen utgivna avhandlingen *Mjölk: En kulturanalys av mejeridiskens nya ekonomi* (2005) av Håkan Jönsson, vilken är ett viktigt bidrag till konsumtionsforskningen.⁵ Inom svensk, men även inom internationell forskning är alkohol en av de drycker som ägnats stor uppmärksamhet; sämre är det med forskning kring mer vardagsnära drycker, såsom kaffe eller te.⁶

Teet i idé och praktik har till viss del behandlats av etnologerna Birgitta Conradsson och Cia Conradsson i den mindre studien *Tekult och*

tekkultur (1994), skriven i samarbete med Etnografiska museet, som behandlar teets historia över tre sekler. Ett annat exempel på svensk konsumtionsforskning, där drycken utgör det huvudsakliga undersökningsobjektet, är antologin *Våra drycker till vardags och fest* (2000), som har ett brett perspektiv och vars bidrag täcker in såväl alkohol som kaffe.⁷

I en internationell kontext märks Jane Pettigrews *A social history of tea* (2001), och i den kulturhistoriskt orienterade *Paradiset, smaken och förnuftet: Njtningsmedlens historia* (1982) diskuterar Wolfgang Schivelbusch främst handeln med och konsumtionen av bland annat choklad, kaffe, alkohol, tobak och opium. Här lyfts produktens sammanhang fram och tonvikten läggs vid sociala strukturer, kulturella likheter och olikheter, industrialisering och ekonomi. Schivelbusch berör mycket kortfattat teet i engelsk kontext och hur produkten etablerades som vardagsvara under 1600- och 1700-talet. Jan Whitakers studie *Tea at the Blue Lantern Inn: A social history of the tea room craze in America* (2002) fokuserar däremot på teets funktion som social dryck och genusbärande markör i amerikansk kultur under 1800- och 1900-talet. Här behandlas uppkomsten av offentliga terem och hur dessa platser blev publika områden, där kvinnor hade möjlighet att mötas.⁸

I början av 1900-talet publicerades ett antal verk i Sverige om japansk kultur, skrivna av bland annat Ida Trotzig, och det är under denna tid som den japanske författaren Okakura Kakuzas verk *Boken om te* utkommer i svensk översättning. Denna studie, som först utgavs på engelska år 1906, har sedan dess utkommit i flera upplagor i Sverige under hela 1900-talet.⁹

Vanliga i Sverige är populära framställningar och studier producerade för en bildad allmänhet kring te. Under 1970- och 80-talet står Otto Wigardt för en omfattande produktion av handböcker och skrifter om te och tekkultur, och år 2002 gav ICA bokförlag ut *Te: upptäck, utforska, avnjut* av Hattie Ellis.¹⁰ Kring sekelskiftet 2000 är det enkelt att finna populära framställningar, utgivna på såväl svenska som engelska. Men dessa böcker behandlar främst olika tesorter och tillhandahåller recept på olika rätter där te, exempelvis det japanska pulvriserade teet *matcha*, ingår. Ett exempel är *New tastes in green tea: A novel flavor for familiar drinks, dishes, and desserts* (2004) av Mutsuko Tokunaga, med förord skrivet av Jane Pettigrew. Dessa sorters böcker är ofta rikligt illustrerade och innehåller mängder av fotografier som kompletterar informerande textpassager om teets historia, allt i en populär framställning som är uppblandad med anekdoter kring myter och poem.¹¹ Problematiserande framställningar kring te är försvinnande få, och dessa böcker är kulturprodukter som är anpassade för en konsumtionsmarknad.

Att skriva en "teets idéhistoria" kan bjuda in till en ocean av anekdoter och mytiska scenarier. Detta skall här undvikas. I fokus står den idéspredning och reception som förekommit kring te och dess möte med svensk

dryckeskultur. Artikeln skall i det följande dra upp de större linjerna för hur teet i relation till vetenskapliga, sociala och kulturella sammanhang laddats med olika symbolvärden och meningsbärande funktioner samt integrerats i svensk konsumtionskultur. Teet bär på en idéhistoria som sträcker sig århundraden bakåt, från dagens sushibarer och bantningskapslar med grönt teextrakt, över 1900-talets vurm för det exotiska andra, genom 1800-talets borgerliga tesalonger tillbaka till Carl von Linné (1707–78) och 1700-talets upsalienska bygd.¹²

Linnés 1700-tal och tebusken från Asien

De sjukdomar, för vilka människorna under det korta jordelivet äro utsatta, äro av så många och skiftande slag att om någon kallade vårt en Iliad av lidande, skulle han synas ha återgivit dess sanna karaktär.¹³

Te görs av tebuskens, *Thea Sinensis*, blad. Det färdiga teet är grönt, svart eller vitt. Te som går under benämningen oolongte låter sig enklast beskrivas som en blandning av gröna och svarta teblad. Anledningen till att teerna skiljer sig åt i färg, trots att de tillverkas av samma blad, beror på den process som bladen genomgår efter skörden. För att förhindra att nyskördade teblad, som innehåller enzymer, oxiderar och förmultnar utsätts bladen för en upphettningsprocess. Skillnaden i färg beror på att grönt te hettas upp mycket snabbt och att endast enzymerna som står för oxideringen av bladen försvinner; bladen tillåts inte att jäsa. Det svarta teet får däremot jäsa och fermenteras, vilket innebär att bladens cellvätska under ett antal timmar får reagera med syret, och det är därigenom som den bruna färgen uppkommer. Därefter torkas bladen i ugnar så att fermenteringen stoppas. Oolongte tillverkas genom att oxideringen avbryts efter en kort tid. Därmed blir det en blandning av grönt och svart te. Det vita teet är resultatet av toppar på utslagna blad, som endast plockas och torkas.¹⁴

I reseberättelser från 1500-talets slut berättas att det i Kina dricks en välsmakande dryck som tillbereds av bladen från en, för det europeiska växtriket, okänd buske. I den engelskspråkiga utgåvan av holländaren Hugo van Linschootens verk *Voyages and travels* från år 1598 omnämns te. Linschootens verk skrevs ursprungligen på latin och publicerades första gången 1595–96; teet har således varit känt i många århundraden i västvärlden. I Venedig importerades torkade teblad i medicinskt syfte, eftersom bladen ansågs hjälpa mot huvudvärk och sömnsjuka. Den tyske läkaren Simon Paulli sägs år 1635 ha gått till attack mot ett övermåttligt bruk av te och tobak, men kring 1640 är drycken en modedryck i Haag, och vid samma tid förs te till New Amsterdam, senare staden New York. Det var holländska fartyg som inledde en organiserad import av te på 1610-talet, och därefter spreds det över Europa. På 1630-talet etablerades teet i Frankrike som en vardaglig dryck bland de välförmedlade samhälls-

skikten, för att några decennier senare spridas vidare till England. År 1657 säljs te i England på Garways Coffee House till allmänheten med den lockande beskrivningen att det är en gudomlig dryck, liknande gudars nektar och ambrosia. År 1659 gör tidningen *Mercurius Politicus* iakttagelsen att det säljs te nästan på varenda gata i London. Det te som främst såldes var svart, och det var kring 1715 som försäljningen av grönt te blev mer frekvent i England; år 1717 öppnades The Golden Lyon, vilket blev Londons första butik som enbart sålde te.¹⁵

Det var genom svenska Ostindiska kompaniets handel med fjärran östern som teet på 1730-talet började importeras i liten skala till Sverige. Nämnas bör att kompaniets telaster oftast såldes vidare till en utländsk marknad när det nått hamnen i Göteborg. Det var endast några få procent av lasten som behölls för den svenska marknaden; ett förfarande som bidrog till att teet blev både dyrt och sällsynt, en vara som endast en minoritet av välbärgade hade råd att köpa. I många 1700-talsporträtt avbildas familjer runt tebord med porslin och tekannor, som ska representera god smak och rikedom. Hos exempelvis den svenske 1700-talskonstnären Pehr Hilleström återfinns flera sådana motiv.¹⁶

Huruvida svenska vanor inspirerats av den engelska aristokratin är oklart. Den idag välkända engelska vanan med *afternoon tea* etablerades bland välbeställda damer som vardagsrutin på 1780-talet, som ett tidsfördriv mellan målen. Teet kom också att bli en markör för social status inom 1700-talets svenska adel och framväxande borgerskap. I Europa fick teet tidigt en funktion som umgängesdryck och social markör. Men tilläggas bör att detta sociala och kulturella sammanhang skilde sig åt på Gotland, i jämförelse med det svenska fastlandet. Under 1700-talets sista decennier, när te ännu var okänt för den svenska allmogen på fastlandet, var teet en statusdryck bland Gotlands bönder som serverades vid bröllop och stora gästbud; exempelvis bjöds gäster på te och kakor i pauser mellan danserna.¹⁷ Men i ett svenskt 1700-tal var teet inte endast en kulturellt laddad och socialt förankrad statusmarkör. Även vetenskapen visade sitt intresse för de importerade bladen.

Redan år 1746 diskuterade Linné drycken ingående i sin skrift *Anmärkingar om thée och théedrickandet*, och han tilldelade tebusken dess latinska namn, *Thea Sinensis*; svart te fick benämningen *Thea Bohea* och det gröna teets latinska namn blev *Thea Viridis*.¹⁸ Den kinesiska och japanska drycken brukades i hela Europa, och i Sverige hade den, skriver Linné, tagits emot likt ett "Pandora af himmelen".¹⁹ Den utförliga skriften *Anmärkingar* bereder rum för såväl anekdoter kring te som noggranna resonemang kring dryckens spridning och användning, hur plantan odlas, hur te tillagas och vilka effekter det har på kroppen. Men hur kom det sig att Linné valde att viga en mindre avhandling åt ämnet te, denna dryck som beskrevs som en modefluga inom 1700-talets aristokrati och bland seklets högreståndspersoner? Först skall sägas att Linnés inställning

till te var ambivalent. Samtidigt som te, hävdade han, försvagade nerver och hjärna, fanns det nationalekonomiska intressen att ta tillvara på i tebusken. I *Anmärkingar* utropar han bestämt: ”Låtom oss skaffa Théeträdet ifrån China hit! Här är samma jord, samma Sol, samma vatn, samma luft.”²⁰

Uttalandet var en direkt konsekvens av de välbärgade ståndspersonernas intresse för te- och kaffedrickande. Nymodigheten te bekymrade Linné, eftersom den resulterade i en kostsam teimport. Genom att börja odla te i Sverige kunde den dyra importen motverkas, samtidigt som odlandet också kunde omvandlas i en lukrativ export för nationens bästa. Linnés idéer var representativa för frihetstidens merkantilism. Linné och hans samtida ställde sig kritiska till importen av teblad, därför att den finansierades med ett utbyte av det inhemska järnet, träet och importerat silver från Spanien. Man ansåg även att tebladen gick att ersätta med landets egna växter, exempelvis smultron, fläder eller kamomill. Experimentet med att försöka odla te på svensk mark misslyckades dock genom det kalla svenska vinterklimatet.²¹ Detta var ett drivande motiv bakom beslutet att införa ett antal exemplar av tebusken till Uppsala år 1763. Platsen för en framtida svensk teodling förlade Linné till Skåne.²²

En annan orsak till Linnés kritiska förhållningssätt till te berodde på att det var skadligt. Teet, skriver Linné, åstadkom ”konfusion” i hjärnan, försvagade nerverna och fick kroppen att darra. Det varma vattnet gjorde kropp och tandkött slappa, fick njurarna att generera sten. Missbruket av den varma drycken löste upp kroppen, som blev slapp och sjuk.²³ Linnés syn på te som skadligt för hälsan anslöt till hans idéer om bruket av kalla och varma drycker och dess inverkan på kroppens fysiologi.

Linnés reseberättelser är vida kända. Mindre kända är hans idéer om det naturliga levnadssättet och kroppens hälsa. Den mest hälsosamma dryck en människa kunde dricka var, fastslog Linné, det klara, tjänliga källvattnet och vatten. Nämnas kan att han resonerar i en nästintill nostalgisk ton kring minnena av de lappländska kallkällornas friskhet, som han upplevde under fältarbeten i norr.²⁴ Vurmen för samekultur var dock Linné inte ensam om, utan den var vanligt förekommande under 1700-talet.

I skriften *Om bruket av varm och kall mat och dryck* (1765) diskuterar Linné dryckesmissbruk och vilka konsekvenser det får för hälsan. Här tecknar Linné en dystert bild av det sjukdomstillstånd som väntar den, som exempelvis missbrukar varma drycker: ”Allvarligare äro emellertid de verkningar som vi kunna iakttaga hos alla som missbruka varma drycker, nämligen avmagring, kraftlöshet, matthet, blekhet och darrningar, för att tillsvidare förbigå de sjukdomar som längre fram skola nämnas.”²⁵

Hans diskussion om de varma och kalla vätskornas inverkan på kroppen anknyter till humoralpatologin, som dominerade läkarvetenskapen fram till 1800-talets mitt. Förenklat innebär denna att kroppens hälsa

styrs av fyra kroppsvätskor – blod, slem, gul och svart galla – som står i relation till det torra, fuktiga, varma och kalla. Om detta system råkar i obalans insjuknar kroppen. Läran sträcker sig tillbaka till antiken och Hippokrates (460–377 f. Kr.), och kom att vidareutvecklas av läkaren Claudius Galenos (130–200 e. Kr.).²⁶ De varma dryckernas konsekvenser för organismen exemplifierar Linné pedagogiskt med ett fall ur vardagen. Den som vintertid vill styrka sig mot kölden, skriver Linné, och väljer varm dryck istället för ett par glas vin eller öl, märker att det första valet kommer att beröva kroppen dess styrka och kraft, medan det senare gör en god verkan och håller kylan borta. Orsaken är att kroppens vävnader förstärks av kyla, medan värme förslappar dem. De varma drycker som Linné här åsyftar är te och kaffe.²⁷

I skriften kritiseras även bruket av te för att vara en modenyck, liksom att det uppfattades som ett tecken på ”skamlig fattigdom” att exempelvis inte dricka kaffe. Dryckens funktion som social markör är explicit. Linné resonerar ingående kring den problematik som teets och kaffets symboliska status som sociala markörer medförde. Eftersom högreståndspersoner drack dessa drycker, blev de även attraktiva för samhällets bredare skikt. I *Om bruket* berättas även för läsaren om den förgänglighet och enfald som utmärker den som skrattar åt varningens ord för varma drycker och åt de personer som valt att dricka kalla drycker:

Men de stackars skratterskorna (ty man bör lägga märke till att det mest är en fråga om kvinnor) bli inom kort straffade för sin munterhet, ty då deras fibrer förtvinat och kroppsvätskorna blivit förskämda, förmår magsäcken knappt smälta ens den tunnaste föda; de anfäktas av hysteriska anfall och koliksmärtor (som nästan äro okända hos bondkvinnor); tarmen glömmor sin uppgift; det uppstår vita flytningar (*leucorrhoea*); de för deras kön utmärkande blödningarna bli antingen överflödande eller också minskas de eller försvinna helt; kort sagt, hela maskineriet rubbas och försvagas, och vad värre är, avkomma uteblir eller mödrarnas dårskap får sonas med barnens sjuklighet.²⁸

Vanorna bland adelns och borgerskapets kvinnor resulterade i insjuknande, och de välbärgade klasserna, skriver Linné bekymrat, ”efterapade” dem som var bättre bemedlade. Även de män drabbades av sjukdom, som lät sig fångas av ”de kvinnliga lockelserna”; här angavs bland annat att drickandet av exempelvis te kunde leda till hemorrojder och hypokondri. Drycken ansågs även skada nerverna.²⁹ Trots Linnés lära kring varma och kalla dryckers åverkan och påverkan på kroppen och hälsan, var dock hans inställning till te ambivalent. Skriften *Om bruket* avslutas med orden ”lagom är bäst”. Linné är även en historisk person som man gärna lyfter fram i samband med teets populära historia i Sverige, särskilt eftersom han med en tebuske avbildats på den svenska hundrakronorssedeln.³⁰

En borgerlig stimulantia

I *Uppfinningarnas bok* från 1870-talets början ges en detaljerad beskrivning av hur man behandlar tebuskens blad för att framställa grönt eller svart te. Författaren skriver här att det bruna teet, eftersom det jästes långsammare och genomgick en mer invecklad behandling, trots sin mörkare färg innebar kemiska förändringar, som medförde att teet uppskattades som både mer angenämt och sunt. Detta i jämförelse med det gröna, som ansågs mindre förfinat.³¹

Den uppmärksamhet Linné gav te under 1700-talet vidmakthålls av den medicinska vetenskapen under 1800-talet och en bit in på 1900-talet. Läkare varnar för bruk av dessa drycker som inverkar skadligt på kroppen. Man talar om njutningsdryckernas farliga stimulantia som även kan locka till dekadens, förfall och sjukdomar. År 1915 ger läkaren Henrik Berg ut den rådgivande skriften *Om kaffe* som ett inlägg i debatten kring dryckesmissbruket i landet. Skriften fokuserar främst på kaffemissbruket och kan förstås som en reaktion på nykterhets- och väckelserörelsernas kaffedrickande som ett surrogat till spriten. Men Berg behandlar även te och tedrickande, och tecknar för läsaren ett antal fallbeskrivningar av drickare som insjuknat på grund av te. Ett exempel är den 57-årige man som fick dålig syn på grund av omåttlig konsumtion av starkt te. När mannen upphörde med tedrickandet, ska synen ha förbättrats och blivit normal inom loppet av nio veckor. Både te och kaffe sågs av den medicinska vetenskapen som problematiska drycker, eftersom de innehöll koffein och tein. Dessa ämnen, berättar Berg, skadar kroppen, och han ger läsaren rådet att ersätta kaffe och te med kalikåte, vilket är en blandning av kokhett vatten, socker och mjölk. Betraktat ur ett klassperspektiv var kaffet förankrat i arbetarklassen och sågs som en folklig dryck, medan teet representerade salongskulturen.³²

Det är i 1800-talets oskarianska samhälle som skildringar av te och tedrickande också blir alltmer vanliga inom litteratur och konst; ofta användes drycken för att gestalta social status och tillhörighet.³³ Teet var här en borgerlig dryck som dracks i sociala sammanhang och förbands med den privata sfären, hemmet. Det hörde till ovanligheterna att beställa te på en offentlig plats, exempelvis på ett café eller en pub. De drycker som intogs i ett socialt, offentligt rum var främst kaffe, punsch och öl. I Hjalmar Söderbergs novell från 1897 blir till exempel huvudpersonen bemött med undran när denne beställer en kopp te på en offentlig plats.³⁴

Teets funktion som statusmarkör vidmakthålls, trots den medicinska vetenskapens varningar, under hela 1800-talet och in på 1900-talets första hälft. Geografiskt kan teet hänföras till en stadskultur. Det var i den moderna stadens rum som teet blev en dryck bland många och som det laddades med en mängd olika symbolvärden och meningar. Det var vid den här tidpunkten som det blev modernt att på kvällstid arrangera så kallade

tesupéer, vilka skildras i författaren Claes Lundins verk. I Stockholm gick man, inom de borgerliga kretsarna, på tevisiter, där det serverades bakverk och enklare rätter till teet. Denna vana kom att spridas från storstaden ut över resten av landet. Men även om teet tycktes ha en framskjuten position, så var drycken underordnad det sociala. Med tiden omvandlades tesupén till bufféns gående bord, ofta i samband med musikunderhållning och dans. Att dricka teet var inte viktigt; däremot användes drycken för att beteckna ett socialt sammanhang och en social interaktion.³⁵ Teets status som en dryck för de välbemedlade användes också av storstädernas nöjesarrangörer för att locka besökare till olika tillställningar. Kring selskiftet 1900 och under århundradets första decennier är te en etablerad dryck i den borgerliga stadskulturen och välkänd bland ungdomar. På 1910-talet inbjöds gäster till tangote, tedans eller teskak. Här var det fråga om danser som ofta ägde rum på söndagseftermiddagarna, och här serverades kaffe, te och bakverk. Tillställningarna vann uppskattning bland borgerliga ungdomar.³⁶

Visserligen var Gotland, som nämnts ovan, ett undantag. Generellt fanns bland den svenska allmogen på fastlandets landsbygd ett stort motstånd till tedrickande. Medan präster på herrgårdarna drack te, föredrog allmogen kaffe. Te är således en dryck som är intimt förbunden med sociala kategorier som klass och kön, men också med rummet och tiden. Även om teet är skildrat i 1800- och 1900-talets klassiska litteratur, har det inte en folkloristisk motsvarighet, eftersom det aldrig dracks av den svenska landsbygdsbefolkningen.³⁷ Det var först på 1900-talet som teet blev mer känt som en folklig dryck och fick en mer allmän spridning, bortsett från på Gotland. Teet kan även ha haft en viss spridning i områdena kring hamnstaden Göteborg.³⁸

Receptionen av te under 1700- och 1800-talet var, med några få undantag, begränsad till en aristokratisk och borgerlig kultur. Men inom dessa ramar får te och tedrickande olika sociala innebörder. Teet fungerar både som salongsdryck och som ungdomsdryck; bruket bestäms till stor del av klasstillhörighet, men även av socialt sammanhang. Teet kan också betraktas som en gränsöverskridande och social dryck, som knyter an till såväl den viktoriaiska kulturens *afternoon tea* som den japanska teceremonin och andlig, asiatisk kultur. Vurmen för det exotiska under 1900-talet får även, vilket vi skall se härnäst, genklanger i skrifter om Asien, reseberättelser och verk som speciellt behandlar den japanska teceremonin samt översättningar av utländska verk om te.

Exotism, ceremonier och poem

De första mer populära verken om te och tedrickande publicerades under 1900-talet och riktades till en bildad allmänhet. Ett exempel på detta är den japanske författaren Okakura Kakuzos *The book of tea*, som sedan

dess blivit en internationellt etablerad klassiker. Den utkom i svensk översättning av Fanny von Wilamowitz-Moellendorff 1921 och därefter i flera upplagor under hela seklet. I boken finns ingående redogörelser för de olika teskolorna och dryckens anknytning till religiösa idétraditioner som taoism och zen, samt för hur terum bör inredas, vilka blommor som används och teceremonin och teceremonins mästare.³⁹

En författare som står för en beaktansvärd produktion av studier och reseberättelser som behandlar japansk kultur och den japanska teceremonin är svenskan Ida Trotzig (1864–1943), som under många år var bosatt i Japan. År 1911 utgavs exempelvis hennes översättning och sammanställning av sagor under titeln *Japanska sagor, en sammanställning*. Trotzig var utbildad konstnär och bofast i Japan mellan åren 1888 och 1921. Hennes make Herman hade bott där i ett par decennier och var borgmästare för den utländska kolonin i Kobe när hon 24 år gammal anlände till landet. Trotzig var väl insatt och kunnig i ämnen som zenbuddhism, shintoism, japanska konstarter och kulturtraditioner. I Japan gick hon i lära hos en japansk mästare i zenmåleri, hon examinerades som temästarinna och blev diplomerade i blomsterarrangemangets konst vid ansedda Misho-skolan i Kyoto. Trotzig återvände till Sverige först vid makens död 1921 och blev anställd vid tefirman James Lundgren & Co. Hon blev en talesman för japansk kultur och höll bland annat föreläsningar över hela Sverige i ämnet; hon skrev artiklar och böcker, höll föredrag i skolor och föreningar om den japanska filosofin och konsten, om teceremonin och blomsterarrangemang. Sveriges första publicerade verk som ingående behandlade den japanska teceremonin författades av Trotzig. År 1911 utkom studien under titeln *Cha-no-yu: Japanernas tecermoni*, med ett förord skrivet av Sven Hedin.⁴⁰

Ida Trotzig samarbetade även med Etnografiska museet i Stockholm. Detta samarbete resulterade bland annat i uppförande av ett japanskt tehus, som invigdes år 1935. Tilläggas kan kort att tehuset brann ned, men det återbyggdes under 1980-talet; i anslutning till detta arrangerade museet en utställning om tekonst och te.⁴¹ Det var också under 1930-talet som en omfattande kampanj inleddes för att få svenska folket att dricka mer te och som det arrangerades teutställningar, föredrag och teprovningar. Tekannesymbolen ”Tepelle” utformades som en motvikt till kaffedrickarnas så kallade ”kaffepetter”. Men det var först efter andra världskriget som te blev en mer allmän dryck i Sverige. Det som bidrog till att göra tedrickandet mer allmänt var bland annat ungdomars språkresor till England och de internationella teorganisationernas marknadsföring. Det definitiva genombrottet för te som en mer allmän dryck i svensk dryckeskonsumtion kom dock först på 1960- och 70-talet. Te var dock genomgående vanligare inom medel- och överklassen än inom arbetarklassen.⁴² Te och tedrickande är även genusfärgade, och det är vanligare att kvinnor dricker te än att män gör det. Detta har också varit ett

dominerande drag alltsedan 1700-talets aristokratiska kvinnor började använda drycken som tidsfördriv mellan målen. Tesalongerna var kvinnodominerade sfärer, och te associerades allmänt med kvinnor, något som även framkom i den undersökning som Nordiska museet utförde på 1960-talet kring dryckesvanor i Sverige.⁴³

Genomgående för framställningar om te är deras fokus på produktens anknytning till kinesisk poesi och filosofi, vilket bidragit till teets marknadsföring. I exempelvis de populära framställningar som Otto Wigardt producerade under 1970- och 80-talet figurerade en mängd berättelser och anekdoter kring teets uppkomst och medicinska kvalitéer. I exempelvis *Tankar och tips om thé* (1971) och *Från plantager till théhus* (1976) lyfts det fram hur teet genom tiderna knutits till det gudomliga och andliga, inte minst genom den japanska teceremonin, som sträcker sig tillbaka till 1100-talets början. Teet som en andlig, kontemplativ dryck får representera asiatisk visdom, som en motsats till västerlandets rationella samhälle och vetenskap.⁴⁴

I 1990-talets svenska massmedier får kinesisk och japansk kultur symbolisera det exotiska andra och tillskrivs en roll som bärare av uråldrig kunskap med insikter om kropp och själ. Det är i det här sammanhanget som det gröna teet placeras och blir till en del i en intrikat väv av massmedias populärt orienterade hälsodiskurser, vilket avslutningsvis skall behandlas.

Grönt te i dagspress, 1990–2005

Under 1990-talet publiceras en mängd artiklar om det gröna teets hälsosamma effekter, huvudsakligen i *Expressen* och *Aftonbladet*, men även i *Svenska Dagbladet* och *Dagens Nyheter*. Till en början är artiklar och notiser sporadiska, men vid decenniets slut märks en tydlig ökning i frekvensen av artiklarna som diskuterar grönt te och dess hälsobringande effekter; efter sekelskiftet 2000 utgör dessa ett återkommande inslag i tidningarna.

Men vad är det egentligen i teet som tillskrivs de förebyggande och botande effekterna? En av orsakerna till den uppmärksamhet som grönt te ges i massmedia är att det, mycket förenklat beskrivet, innehåller polyfenoler, som är antioxidanter och skyddar kroppen mot skadliga oxidanter.⁴⁵ Tilläggas kan att japanska kemister år 1924 fann att grönt te innehåller c-vitamin.⁴⁶ Teets hälsosamma och välgörande effekter grundas således främst på att det innehåller dessa antioxidanter, som på cellnivå tillintetgör de skadliga oxidanterna – fria radikaler som är molekyler. Dessa molekyler saknar en elektron och försöker ta elektroner från andra molekyler. Fria radikaler uppstår som en sorts slaggprodukt från syreförbränningen och skadar cellerna, vilket kan ge upphov till olika sjukdomar, när de söker fånga upp den elektron som saknas. Antioxidanterna skyddar

kroppens celler genom att utplåna de fria radikalerna och reparera cellerna, och förekommer i exempelvis frukt, grönsaker, fisk, rödvin och te. I det här sammanhanget utkristaliseras en snårig diskussion. Några begrepp är dock ständigt återkommande. Att en produkt innehåller ett specifikt skyddande ämne är emellertid ingen garanti för att det skyddar kroppen mot sjukdom.⁴⁷

Det som sker i massmedias beskrivning av en kemisk process på cellnivå är att denna förut gäckande gröna dryck avkläds sin mystik med hjälp av den västerländska vetenskapen. Miraklen blir till vetenskap i massmedias återgivande av begrepp som hämtas från en vetenskaplig terminologi: enzymer, antioxidanter, tanniner (garvsyra), polyfenoler, flavonoider, fytokemikalier, catechiner. Vetenskapen blir den instans som förklarar det till synes magiska med teet och varför, exempelvis, japanerna är ovanligt friska. Teet som representerar det exotiska formuleras i massmedia om till ett universalläkemedel. Legitimitet uppnås också genom att det gröna teet, som är en asiatisk vardagsdryck, kläs i en västerländsk och vetenskaplig språkdräkt.⁴⁸

Dagspressens rapportering kring grönt te och dess påstådda hälsosamma effekter är dock inte homogen under tidsperioden 1990–2005. Från att vid 90-talets början ha rapporterats om i samband med nya rön inom vetenskapen, har teet blivit alltmer integrerat i en populär hälsodiskurs. År 2005 har det gröna teet blivit en given del av en hälsodiskurs, snarare än att ha ett nyhetsvärde i sig, och är ett återkommande inslag i dags- och veckopressen, särskilt i tidningarnas specialavdelningar för hälsa. Tongivande är tidningarna *Aftonbladet* och *Expressen*, speciellt med avseende på sina hälsobilagor, som ofta fokuserar på teman som kropp, kost och hälsa. Men även *Dagens Nyheter* och *Svenska Dagbladet* har bidragit till den populära hälsodiskurs som ramar in det gröna teet som en mirakulös hälsodryck.⁴⁹ Här formeras en hälsokultur, det vill säga ett påbud om vad man bör äta och dricka för att vidmakthålla hälsan. Detta samtal, som massmedia artikulerar i exempelvis hälsobilagorna, korresponderar också mot ett konsumtionslandskap som består av produkter och tjänster. För att äta och dricka krävs redskap, och här blir utensilier som temuggar, kannor, tesilar, restauranger och köksredskap centrala produkter att konsumera. Detta sammanfogas även med budskap om andlighet, exempelvis i form av att dricka en kopp te för att sedan meditera eller att dricka te på äkta asiatiskt vis.⁵⁰

En aspekt som här är relevant att beröra är huruvida samma rapportering förekommer i de veckotidningar som har hälsa som nisch. Veckotidningarna *Må bra* och *Hälsa* har till exempel inte deltagit med samma intensitet i den populära hälsodiskurs som produceras och reproduceras i dagspressen. Dessa tidningar producerar en hälsodiskurs som skiljer sig från dagspressens artiklar och hälsobilagor. *Må Bra* och *Hälsa* representerar en annan form av hälsokultur: en lukrativ bransch som bland annat

förespråkar kosttillsatser, vitaminer och hälsopreparat. I de här tidningarna formuleras utsagor om nödvändigheten av att äta en naturlig kost, av att råvarorna så långt som möjligt ska vara fria från tillsatser, kemikalier och artificiella smakämnen. Denna hälsodiskurs sammanfaller med tilltron till kemiska preparat, vitamin- och kosttillskott som marknadsförs intensivt i dessa tidningar. Att vinstintressen kan påverka en kommersiell tidnings innehåll torde vara överflödigt att påpeka, och annonsintäkterna utgör en betydande del av intäkterna.⁵¹

En orsak till att grönt te inte diskuteras med samma frekvens här kan vara de ekonomiska intressenter som köper reklamplats i tidningarna, det vill säga marknadsföringen av olika hälsopreparat. Exempelvis företaget Friggs, som är väl etablerat på den svenska marknaden och säljer en mängd olika sorters teer, så kallade hälsoteer. Det hälsosamma med de så kallade hälsoteerna är att de inte är tillverkade av blad från tebusken, utan har komponerats av en eller flera örter. Poängen med dessa teer är just att de inte är teer och att de därmed är koffeinfria. Oavsett färg och behandling, innehåller alla sorters te från tebusken koffein. I dagligvaruhandel och specialiserade hälsokostbutiker har dock på senare år grönt te börjat säljas, jämte hälsoteer som tillverkats av örter och växter, av Friggs.

Användningen av hälsa som ett säljargument i reklam är ett vedertaget faktum. När en konsumtionsprodukt som är avsedd att förtäras etableras i det kulturella systemet, har hälsoargument en signifikant betydelse.⁵² Även om dagspress inte kan definieras som reklam, så måste tidningarnas beroende av annonsintäkter tas i beaktande. En artikel i tidningen som rapporterar att grönt te är hälsosamt korresponderar ofta mot produkter och företag. Mycket vanliga är i detta sammanhang bilder, som visar produkter och teer som gör det möjligt för läsaren att koppla produkterna till artiklarna. Inom till exempel populärfilm används produktplacering som ett medel för att finansiera filmen. Detta kan ske genom att ett företags produkt används i en scen i filmen och där exponeras tydligt för betraktaren.

Men låt oss återvända till dagspressens rapportering och beskrivning av grönt te. Vad är utmärkande för massmedias populära hälsodiskurs? En återkommande beskrivning av det gröna teet är i termer av mirakeldryck. I tidningarna *Aftonbladet*, *Dagens Nyheter* och *Expressen* återfinns rubriker som exempelvis ”Grönt te skyddar mot cancer”, ”Forskare hyllar mirakeldrycken”, ”Professorn: Ät rätt – slipp ta östrogen. Nu hoppas forskarna på naturens egen medicin”, ”Grönt te kan hejda cancer – Två till tre koppar per dag kan få tumörer att sluta växa” eller ”Grönt te hindrar tumörer växa”.⁵³

Dagens Nyheter beskriver det gröna teet som ett ”gudomligt blad” och berättar för läsaren att japanerna inte bara är friska, utan dricker mycket grönt te. I det här sammanhanget används epitetet universalläkemedel: ”En stor del av dagens befolkning [i Japan] börjar dagen med att inta ett

universalläkemedel”. Det som förenar tedrickarna, skriver journalisten i *Dagens nyheter*, är att de får i sig hälsobringade ämnen, och i Asien har grönt te använts som medicin i tusentals år. Påståendena legitimeras även med hjälp av WHO:s friskhetslista, där den japanska befolkningen ligger i topp, vilket kan beror på de mängder av grönt te som dricks dagligen.⁵⁴ Här formuleras en vision om universalläkemedlet och en dröm om evig hälsa, liv och sjukdomsbefrielse, en vision som närts i årtusenden.

I västerlandets historia kan drömmen om sjukdomsbefrielse delas in i tre olika medicinska utopier. Idéhistorikern Karin Johannisson skriver i antologin *Vetenskap och läkemedel* (1987) att den första utopin står för möjligheten att utrota sjukdom och därmed förlänga livet. När döden inträder är det först efter ett långt liv av hälsa; organismen stannar som en klocka som fungerat alltigenom perfekt. Den andra utopin drömmer om upptäckten av ett universalläkemedel som kan lindra och bota. Föreställningen om detta universellt undergörande läkemedel, skriver Johannisson, har en lång tradition bakåt i historien; det har kallats bland annat ”panacé, elixir, teriak, arcanum, under-, mirakel-, patent- naturmedicin”. Det här är ett läkemedel som låter sig knytas till såväl alkemi som medicin och farmaci. I begreppet universalmedicin ryms föreställningar om den magiska brygden, uppnådd med vår egen tids läkemedelsindustri. Läkarevetenskapen representerar den tredje medicinska utopin; i den utkristalliserar tanken om framsteget, möjligheten att med hjälp av vetenskapen kontrollera och behärska sjukdom. Den bärande idéen är att det endast är en fråga om tid och pengar innan sjukdomarnas gåta har lösts av den medicinska vetenskapen.⁵⁵

Drömmen om universalläkemedel som ger ett långt, hälsosamt och från sjukdom befriat liv återkommer explicit i massmedias hälsodiskurs. I *Expressen* publiceras år 1997 artikeln ”Drick mer te! – Det kan förlänga ditt liv”, vilken redogör för hur olika ämnen som vi får i oss genom det vi äter påverkar kroppen. Läsaren tipsas om hemsidor på Internet, där det går att fördjupa kunskaperna om te och dess hälsosamma effekter. Här sker ett möte mellan nyhetsjournalistik och nöje. Artiklar om hälsa och livsstil har en underhållande funktion och förmedlar en populär hälsodiskurs.⁵⁶ Vill man hålla sig frisk ska man dricka mer te, eftersom det förbättrar immunsystemet och minskar effekten av infektioner, informerar *Aftonbladet* år 2003.⁵⁷ Mellan olika massmedia, reklam och medicin finns en komplex relation.⁵⁸ Pressens inverkan på idéspredning kring produkter och dess roll i att etablera och förändra konsumtionsvanor syns tydligt i receptionen av det gröna teet.

Dagspressens intensifierade rapportering de senaste femton åren är dock inte entydig. Den dominerande hållningen är att det gröna teet är hälsosamt, men vid 90-talets början fördelas artiklarna över ett spektrum, där åsikterna sträcker sig från bestämda påståenden och mer trevande resonemang kring teets hälsosamma effekter till att grönt te kan vara farligt.

Det är inte endast en homogen framgångsbild och ett universalmedel som presenteras i tidningarna, även om den bilden intar en dominerande position.

Uttalandet ”Te- och kaffekonsumtion är härligt och farligt” ska enligt *Expressens* utsände journalist ha yttrats av en inom cancerforskningen verksam professor. Året är 1991 när cancerforskaren varnar för att både kaffe och te är cancerframkallande. En annan professor berättar att om man dricker en kopp te, får man i sig lika många cancerframkallande ämnen som den som röker en halv cigarett. I artikeln får vi ta del av en redogörelse för en vetenskaplig undersökning av kvinnor i Hongkong som ”pimplar mycket te”. Dessa kvinnor löper tre gånger så stor risk för att få lungcancer i jämförelse med personer som inte dricker te. En av orsakerna till att te, men även kaffe, är farligt för kroppen är att koffeinet skadar cellerna. Föreställningen om den kaffe- eller tepimplande kvinnan, som kan knytas till 1900-talets tesalonger likaväl som till Linnés dryckesmissbrukande ”skratterskor”, är än idag närvarande. Oavsett om man dricker svart eller grönt te, löper man risk att få cancer. Stadsluften är, skriver *Expressen* år 1991, i jämförelse betydligt mer hälsosam, eftersom teet innehåller det cancerframkallande ämnet benspyren. Cancerforskaren som intervjuas dricker trots detta, berättar journalisten, flera koppar kaffe per dag, vilket också är cancerframkallande.⁵⁹ Den dominerande hållningen är dock att teet är hälsosamt, och två återkommande begrepp i artiklarna är ”Professorn” och ”Forskarna”. Vetenskapsmannen är en återkommande gestalt i dagspressens rubriker och ingresser; här är beteckningar som ”Professorn” och ”forskaren/forskarna” centrala, vilket behandlas i artikelns avslutande del.

Professorn, forskarna och journalisten

När *Expressen* rapporterar att fotomodellen Anna Nicole Smith har förvandlats från ”fet freakshow till mager modellbrud” med hjälp av bantningspiller som innehåller grönt teextrakt, tillfrågas en professor om huruvida pillret är tillförlitligt eller inte. Den tillfrågade professorn svarar bestämt att det verkar vara ett ”skitpreparat”.⁶⁰ I *Dagens Nyheter* berättar journalisten bland annat att teet ”sedan urminnes tider ansetts vara rena livselixiret, och att modern forskning visar att det ligger en del i den traditionella folkmedicinen.” Här intervjuas en forskare från Linköpings universitet, som berättar om teets innehåll av polyfenoler och dess anti-oxidativa egenskaper.⁶¹

Samtidigt som artiklar kring hälsa och livsstil har en underhållande funktion och förmedlar en populär hälsodiskurs, så ger artikelns refererande till professors utsagor den tyngd och auktoritet.⁶² Vetenskapliga rapporter och resultat ges ett nyhetsvärde i dagspressen, men här kan även de vetenskapliga utsagorna omtolkas. När en forskare undersöker ett

specifikt ämne på cellnivå, är inte det samma sak som framställandet av en produkt som mirakelmedel, just för att denna produkt innehåller det ämne som en vetenskaplig instans undersöker. Men i dagspressen blir pågående forskning ofta till upplysande artiklar, och här etableras också ett utrymme för både omformulering och omtolkning. Exempel på detta finns i *Expressens* och *Aftonbladets* rubriker ”Professorn: Ät rätt – slipp ta östrogen – Nu hoppas forskarna på naturens egen medicin”, ”Nu vet forskarna varför grönt te stoppar cancer” och ”USA-forskare: Te stoppar cancer”. Vetenskapen representerar auktoritet och tillskrivs en sannings-sägande roll.⁶³

Den pågående forskning som redovisas i massmedia presenteras i termer av såväl hopp och tillförsikt som i ett bestämt tonfall, vilket gör anspråk på att redogöra för nya medicinska fakta. Massmedias utsagor placeras in i en etablerad diskurs, där de vetenskapliga rönen, medias presentation av rönen samt dess egna tolkningar förstärker, förändrar, producerar och reproducerar idéer i ett bredare, populärkulturellt sammanhang kring sjukdom, hälsa och kropp. I mötet mellan vetenskap och massmedia skapas en arena, en kulturell praktik, som kan ha en förändrande kraft beträffande såväl vardagens konsumtionsvanor som föreställningar kring sjukdom och hälsa. Journalister och vetenskapsmän blir här aktörer på en social, kroppslig och kulturell arena.

I den massmediala hälsodiskursen etableras en konsumtionsnorm för mat- och dryckesvanor. Kemiska processer i kroppen omvandlas till konkreta kostråd och det talas om ”superfood” och ”yin och yang mat”, och olika metoder för ett hälsosammare liv presenteras. I det här sammanhanget blir grönt te en betydelsefull dryck och del av en större hälsolära. När Asien används som symbol i samband med talet om det gröna teets hälsogörande effekter, förenas idéer om andlighet och uråldrig kunskap med rationell västerländsk vetenskap.

Dagspressens veckotidningsliknande hälsobilagor låter sig placeras in i en skärningspunkt mellan underhållning och nyhetsjournalistik. Här företräds en populär hälsodiskurs som är komplex; den är sammanfogad av olika idéer, rön och föreställningar som hämtas från områden som exempelvis – utöver den medicinska vetenskapen och rönen från pågående forskning – religion, nyandlighet, populärvetenskap och skönhetsideal, men den låter sig också inrättas i en tradition av upplysningsverksamhet och konsumtionskultur. Den hälsodiskurs som förmedlas via massmedias olika kanaler söker efter metoder för hälsans upprätthållande, skönhet, bevarande av den ungdomliga kroppen samt förebyggande och botande av sjukdom.

Artiklar där mat- och dryckeskonsument lyfts fram översvämmar dagens massmedier. Ett exempel är *Expressens* artikel ”Full rulle i 100 år! Lev längre och friskare med Okinawa-metoden”. Artikeln berättar om ön Okinawa, som har flest 100-åringar i världen, och framför att de inte

endast är friska, utan även åldras på ett vackert sätt. Orsakerna anges vara maten, det idoga drickandet av grönt te samt attityd och motion.⁶⁴ I den massmediala hälsodiskursen formuleras en mängd utsagor om den nya supermaten, som är traditionell kinesisk och japansk kokkonst, och den harmoniska livsstilen, som leder till såväl hälsa som skönhet, vilket i sin tur knyter an till en konsumtionsmarknad. Det som saluförs är en livsstil, där mat- och dryckeskonsumtion sammanfaller med sushibarer, feng shui-inredning i den privata bostaden, utensilier för tillagning av te, porslin och kokböcker. Kulturprodukter och idéer om det exotiska andra omgärdar den till synes enkla koppen grönt te.⁶⁵ Efter sekelskiftet 2000 har grönt te omvandlats till skönhetsprodukter för hud och hår, och läsaren av *Expressen* får år 2002 veta att den ”nya tevägen sköljer över oss”, med tepimplande kändisar och designade tekoppar.⁶⁶ Drömmen om det eviga livet och skönheten är närvarande; med rätt sorts mat och dryck kan människan, lovar massmedias hälsodiskurs, åtminstone snudda vid den.

Avslutande resonemang

Te består av två beståndsdelar: blad och hett vatten. Det är en dryck som på en symbolisk nivå förenar förutsättningen för livet, vatten, med den syreproducerande växten. I den västerländska kulturhistorien har teet genomgående haft en ambivalent ställning, dels som en statusmarkör knuten till sociala sammanhang, dels som en faktor knuten till idéer om hälsa och sjukdom. Te har under de senaste trehundra åren tillskrivits både medicinska och förgörande egenskaper. Anknytningen till det gudomliga och mytiska har importerats från kinesisk och japansk kultur och mytbildning, vilket bidragit till teets popularitet i västerlandet. Teet har varit en flitigt använd statusmarkör, såväl inom 1700-talets aristokrati som 1800-talets borgerskap, och samtidigt representerat det exotiska andra. Vurmen för det exotiska uttrycks under 1900-talet i produktionen av populära framställningar om te, men också i det ökade intresset för drycken från museer; på Etnografiska museet arrangeras idag kurser i den japanska teeceremonin.

I den tidiga receptionen av te som en social dryck var det smaken som stod i centrum, och beskrivningen av teet som en gudomlig dryck var knuten till dess smak och färg. En förändring i förhållningssättet till te kan dock här identifieras, även om det fortfarande tillskrivs epitetet gudomlig dryck. Beskrivningen av teet som dryck har under det senaste decenniet förändrats, eller snarare utökats. I svensk dagspress har teet blivit till en mirakulös dryck, som har kraft att på cellnivå förebygga och bidra till att bota sjukdom, vilket korresponderar mot den medicinska utopins dröm om universalläkemedlet. Detta har i sin tur etablerat en lukrativ marknad för återförsäljare av te och öppnat upp för en ökad

försäljning av utensilier och andra produkter eller tjänster som kan knytas till te och tedrickande.

I mötet mellan massmedia, vetenskap och kulturens konsumtionslandskap skapas nya vanor samtidigt som etablerade mönster reproduceras. De vetenskapliga rönen är flyktiga, och det som sägs vara hälsosamt i dagens tidning kan vara farligt i morgondagens. Vad framtidens faror och frälsning kommer att vara kan inte utsägas, men det är inte ett orimligt antagande att de kan vara relaterade till dryck och drickande. Drycker, såväl festliga som vardagliga, har alltid varit omtvistade i den västerländska kulturhistorien.

Summary

A green and divine drink: The reception of Asian green tea in Swedish consumer culture and media discourses concerning health. By Louise Nilsson. This article deals with the reception of tea in Sweden from the middle of the 18th century to 2005. The aim is to examine the reception of tea as an exotic and luxurious product by the Swedish aristocracy in the 18th century, as well as to investigate how tea later on became a product of everyday life in Swedish consumer culture. Since aristocrats drank tea as a diversion in between the meals, the drink became a symbol of social status. In the 19th century, the habit of drinking tea became usual within the middle-class bourgeoisie. It was not until the 20th century that tea became a part of urban public culture. Before the rise of tearooms and cafés, tea was provided to guests or used as a break in between the meals in the private sphere. The definitive breakthrough for tea as a common drink in Sweden came about in the 1960s and 1970s.

Even if tea became popular and functioned as a well-used symbol for social status, the medical society had an ambivalent attitude towards the drink and many doctors claimed that tea was unhealthy. For example, the famous scientist Carl Linnaeus said that tea made the body weak and sick. In spite of these opinions, tea was from the very beginning described as a divine drink, and still is. However, today a shift in the description of tea can be noticed in media, especially in the newspapers, and this is intimately related to a widespread consumption of green tea.

Media gives tea an important position in a popular health discourse and claim that green tea can be miraculous. Here a mixture of values and consumption culture forms a discourse. The green tea now epitomizes ideas about ancient Asian wisdom and culture, and is described as a drink which provides health and a long life. Green tea has become very popular, and media – especially a number of national newspapers – expresses these ideas. Here we can see how media holds a position as a key figure when it comes to producing and reproducing a popular health discourse that interacts with cultural and economic interests as well as with consumption habits.

Noter

1 The Clovers, *Love potion n:o 9*. Sången *Love potion n:o 9* har spelats in av en mängd artister och grupper. Till de mer välkända hör de versioner som spelats in av banden *The Clovers* och *The Searchers*. Sången skrevs av Jerry Leiber och Mike Stoller, vilka är uppförda i amerikanska Hall of Fame. Leiber och Stoller komponerade en mängd framgångsrika sånger som spelades in under 1950-talet. Se även <http://www.rockhall.com/hof/inductee.asp?id=142>.

2 Lars Elgklou, "Medicin, njutningsmedel och vardagsdryck: Om kaffe, te och choklad", i *Våra drycker till vardags och fest*, eds Bengt W. Johansson & Anders Salomonsson (Stockholm, 2000), 106–17. För läsning kring exempelvis 1930-talets traditionella och ceremoniella dryckesseder i anslutning till universitetsmiljön, se Axel Axelman, *De akademiska dryckessederna: En översikt, huvudsakligen grundad på upsalienska förhållanden* (Stockholm, 1930).

3 *Expressen* 27/11, 2003; *Aftonbladet* 29/5, 2004.

4 Den tidsperiod som undersökningen studerat vad gäller dagspress är 1990–2005. Urvalet har skett med hjälp av sökverktygen Presstext och Mediearkivet. Dessa två databaser inkluderar ett tjugotal tidningar, bland annat de rikstäckande tidningarna *Aftonbladet*, *Dagens Nyheter*, *Expressen* och *Svenska Dagbladet*. Valet att lägga tonvikten vid dessa tidningar baseras just på att de är rikstäckande och därmed har stor spridning. De sökord som använts i arbetet med databaserna har varit "grönt" och "te".

5 Håkan Jönsson, *Mjök: En kulturanalys av mejeridiskens nya ekonomi* (Eslöv, 2005).

6 Se exempelvis Susanna Barrows & Robin Room, eds, *Drinking: Behavior and belief in modern history* (Berkeley, 1991); Thomas Brennan, *Public drinking and popular culture in eighteenth-century Paris* (New Jersey, 1988); Anders Gustavsson, ed., *Alkoholen och kulturen: Föredrag om dryckesvanor och nykterhet i Norden vid ett symposium i Fredriksstad, Norge* (Uppsala, 1998).

7 Birgitta Conradsson & Cia Conradsson, *Tekult och tekultur* (Stockholm, 1994); Johansson & Salomonsson.

8 Jane Pettigrew, *A social history of tea* (London, 2001); Jan Whitaker, *Tea at the Blue Lantern Inn: A social history of the tea*

room craze in America (New York, 2002); Wolfgang Schivelbusch (1980), *Paradiset, smaken och förnuftet: Njutningsmedlens historia* (Stockholm, 1982).

9 Okakura Kakuzo, *Boken om thé* (1906), ny uppl. (Stockholm, 1981); Ida Trotzig, *Japanska sagor: Samlade av Ida Trotzig* (1911), ny uppl. (Stockholm, 1996); Ida Trotzig, *Chano-yu: Japanernas teцерemoni* (1911), ny uppl. (Stockholm, 1985); Ida Trotzig, *Japansk blomsterkonst* (Lund, 1990).

10 Hattie Ellis, *Te: Upptäck, utforska, avnjut* (2002), sv. övers. (Västerås 2003); Otto Wigardt, *Tankar och tips om thé: Fakta, funDERingar och fantasier sammanställda av Otto Wigardt* (Stockholm, 1971); Otto Wigardt, *Från plantager till thébus: Nytt och nyttigt om thé* (Stockholm, 1976); Otto Wigardt, *Stora teboken* (Stockholm, 1992).

11 Mutsuko Tokunaga, *New tastes in green tea: A novel flavor for familiar drinks, dishes, and desserts* (Tokyo, 2004); Ellis.

12 Elgklou, 109.

13 Carl von Linné, *Om bruket av varm och kall mat och dryck (Circa fervidorum et gelidorum usum)* (1765), ny uppl. (Uppsala, 1968), 3.

14 Benämningen svart te undviks även i Kina på grund av den folkliga tron att svart är en otursfärg; där är den korrekta benämningen rött te. Men detta ska inte förväxlas med det afrikanska teet Rooibos, som i Sverige går under beteckningen rött te. Rooibos är dock inte ett te, utan en ört. Det dricks däremot på samma sätt som te, därav benämningen. Se Ellis; Tokunaga; Wigardt, *Tankar*, 22. Se även *Aftonbladet* 4/12, 1999.

15 Conradsson & Conradsson, 18; Elgklou; Wigardt, *Tankar*, 14 ff.

16 Nils-Arvid Bringéus, "Det svenska dryckesmonstret på Linnés tid", i Johansson & Salomonsson; Conradsson & Conradsson, 22 f.

17 Conradsson & Conradsson, 18 ff.

18 Carl von Linné, *Anmärkingar om thée och thée-drickandet* (1746), ny uppl. (Stockholm, 1963). Nämnas bör att de latinska benämningarna och stavningarna varierar. Jag använder här benämningen *Thea Sinensis*, som också är den stavning som återfinns hos Wigardt och Conradsson. Andra exempel på benämningar är *Thea chinensis*, *thea cantonensis*, *camellia thea*, *camellia sinensis*. Se

- Conradsson & Conradsson, 19; Wigardt, *Tankar*, 18, 22 ff.
- 19 Wigardt, *Tankar*, 18; Linné, *Thée*, 16.
- 20 Linné, *Thée*, 32.
- 21 Conradsson & Conradsson, 18 ff.
- 22 Bringéus, 23 ff.; Conradsson & Conradsson, 15 ff.; Linné, *Thée*, 22 ff., 32; Elgklou, 106 f.
- 23 Linné skriver även om detta i *Dieta Naturalis*. Se Bringéus, 24 ff.; Conradsson & Conradsson, 19 f.; Linné, *Thée*, 26.
- 24 Bringéus, 23 f.
- 25 Linné, *Bruket*, 9.
- 26 Daniel Birnbaum & Anders Olsson, *Den andra födan: En essä om melankoli och kannibalism* (Stockholm, 1992), 15 ff.
- 27 Linné, *Bruket*, 10.
- 28 Ibidem, 11.
- 29 Ibid.
- 30 Linné, *Bruket*; Conradsson & Conradsson, 18 ff.
- 31 O. W. Ålund, ed., *Uppfinningarnas bok: Det dagliga livets kemi utveckling på alla områden*, 7 vol. (Stockholm, 1873–78), V.
- 32 Henrik Berg, *Om kaffe* (Uppsala, 1915), 4 f., 25, 62 f., 67 f., 80 f. För vidare läsning om arbetarklassen och framväxten av dess skötsamhetskultur intill 1930-talet, se Ronny Ambjörnsson, *Den skötsamme arbetaren: Idéer och ideal i ett norrländskt samhälle sågverkssamhälle 1880–1930* (Stockholm, 1988).
- 33 Wigardt, *Tankar*, 64 f.
- 34 Conradsson & Conradsson, 28 ff.; Jan-Öjvind Swahn, ”Drag ur dryckernas folklore”, i Johansson & Salomonsson, 56; Bringéus, 23–37.
- 35 Elgklou, 115.
- 36 Ibidem, 116.
- 37 Swahn, 56; Bringéus, 23–37.
- 38 Bringéus, 23–37.
- 39 Kakuzo; Conradsson & Conradsson, 15.
- 40 Trotzig, *Sagor*, 6; idem, *Cha-no-yu*; idem, *Blomsterkonst*. Första upplagan utkom 1911, den andra 1931 och en tredje, till viss del språkligt moderniserad, i samarbete med Folkets museum/Etnografiska museet 1996. Trotzigs studie om den japanska teeceremonin har ävenledes utkommit i en nyttgåva. *Blomsterkonst* utkom postumt. Manuskriptet hade legat deponerat i samlingarna på Etnografiska museet och utgavs 1990.
- 41 Mette Siggstedt, *Te som konst* (Stockholm, 1996); Wigardt, *Plantager*.
- 42 Conradsson & Conradsson, 35, 38 f.
- 43 Ibidem, 5 f., 38.
- 44 Wigardt, *Tankar*, 12 f.; Wigardt, *Plantager*; Wigardt, *Teboken*. Noteras bör också att Kakuzos *Boken om te* 1981 gavs ut i nyöversättning med Wigardt som översättare.
- 45 Utifrån sökorden ”te” och ”grönt” är antalet nedslag i början av 1990-talet sporadiska, men frekvensen av artiklar rörande te, hälsa och samband mellan cancer och andra sjukdomar ökar dramatiskt innan sekelskiftet 2000, för att sedan bilda en stadigt uppåtgående kurva. Se Elgklou, 107.
- 46 Wigardt, *Tankar*, 20.
- 47 Elgklou, 107. Se även rapportering i *Dagens Nyheter* 15/9, 2001; idem 15/6, 1997; idem 1/6, 2001.
- 48 *Dagens Nyheter* 15/9, 2001; idem 15/6, 1997; idem 1/6, 2001.
- 49 Artiklar i dagspress, tidsperioden 1990–2005. Se *Aftonbladet* 1/1, 1990–1/8, 2005; *Expressen* 1/1, 1990–1/8, 2005; *Dagens Nyheter* 1/1, 1990–1/8, 2005; *Svenska Dagbladet* 1/1, 1990–1/8, 2005.
- 50 *Expressen* 16/1, 2003; idem 7/10, 2001.
- 51 *Må bra* (2000–2005); *Hälsa* (2000–2005).
- 52 För läsning om hälsa som retoriskt argument i reklam under 1900-talet, se Roger Qvarsell & Ulrika Torell, eds, *Reklam och hälsa: Levnadsideal, skönhet och hälsa i den svenska reklamen* (Stockholm, 2004).
- 53 *Expressen* 19/11, 2001; idem 28/1, 2004; *Aftonbladet* 9/10, 1999; *Svenska Dagbladet* 26/11, 1999; idem 24/7, 1999.
- 54 *Dagens Nyheter* 15/9, 2001.
- 55 Karin Johannisson, ”Bot för en nervtrött generation: Ett läkemedel i idéhistorisk belysning”, i *Vetenskap och läkemedel: Ett historiskt perspektiv*, ed. Tore Frängsmyr (Uppsala, 1987), 77–112, 80, 85 f. För exempel i dagspressen på det gröna teets hälsogörande egenskaper, se exempelvis *Svenska Dagbladet* 26/11, 1999; idem 24/7, 1999; *Dagens Nyheter* 22/11, 1997; *Expressen* 23/4, 1998; *Aftonbladet* 1/2, 2005; idem 18/5, 2005.
- 56 *Expressen* 29/11, 1997.
- 57 *Aftonbladet* 6/5, 2003.
- 58 Lester D. Friedman, ed., *Cultural sutures: Medicine and media* (Durham, 2004), 1–11.
- 59 *Expressen* 3/6, 1991.

60 *Expressen* 24/2, 2004.

61 *Dagens Nyheter* 22/11, 1997. För läsning om hur vetenskap specifikt används som retorik i reklam, se exempelvis Ulrika Torells forskning kring tandkrämsreklamens användning av vetenskap som säljargument i Ulrika Torell, ”Vitt, vackert och vetenskapligt: Om värden i svensk tandkrämsannonsering 1890–2000”, i Qvarsell & Torell.

62 *Expressen* 29/11, 1997.

63 *Expressen* 24/2, 2004; idem 28/1, 2004; idem 25/3, 1993; idem 5/6, 1997; *Aftonbladet* 8/9, 2003.

64 *Expressen* 27/2, 2003; idem 23/2, 2004.

65 *Ibidem* 22/11, 1997.

66 *Ibid.* 6/10, 2000; idem 1/11, 2002.